

АРАДАГЫ ОТЧЕТ № 1
8-21-июнь 2009-жыл

26-июнь 2009-жыл

I. КЫСКАЧА МАЗМУУНУ

- Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши (парламент) 2009-жылдын 23-июль күнүн президенттик шайлоо күнү деп жарыялаган. Шайлоо эки тур болгон мажоритардык системанын негизинде өткөрүлмөкчү жана шайлоо өткөрүлүш үчүн, 50 пайыздан кем эмес шайлоочулар катталыш керек.
- Шайлоо кодексине 2009 жылдын январь айында өзгөртүүлөр киргизилип, добушун берип чыккан шайлоочулардын колуна сыя менен белгилөөнү талап кылган мыйзам алынып салынган. Өзгөртүүлөр соттун уруксаты жок шайлоо күнүнө чейин жана шайлоо күнү кошумча шайлоочулар тизмегине шайлоочуларды киргизгенге уруксат берет; мындан мурунку шайлоо кодекси соттун уруксатын талап кылган.
- Шайлоо төрт администрация деңгелинде алып барылынат: БШК; 7 област, Бишкек жана Ош шаардык комиссиялар (ОШК); 56 район жана шаардык шайлоо комиссиялар (РШК); 2,333 шайлоо участкалык комиссиялар (ШУК). Буларга кошумча, чет өлкөдө шайлоо өткөрүү үчүн 49 шайлоо участкалары 23 мамлекетте орнотулган.
- 22 потенциалдуу президенттикке каттоого арыз тапшырган талапкерлердин ичинен алты талапкер БШКнын каттосунан өткөн. Алтоо каттоо учурунда талапкерликтен баш тартышкан, экөө сөзсүз түрдө өтө турган Кыргыз тил сынагынан кулап калышкан, үчөө шайлоого катталыш учун төлөнө турган депозитти төлөй албай койгон, бир талапкердин 26,000 чогултулган кол тамгалары ОШК жана БШК тарабынан жаратылбай калган, калган талапкерлер, 2-июнь, кол тамга тапшыруу күнүнө жетишсиз санда колдорду тапшырышкан.
- Кыргыз Республикасынын өкмөтү эл аралык демократиялык шайлоо стандарттарына жооп берген ачык жана айкын шайлоо өткөрүлүшүнө убада берген. Оппозициянын президенттикке талапкерлери административдик ресурстардын колдонулушу жана шайлоо убагында чогулууга укуктары жөнүндө өздөрүнүн тынчсыздануусун ЕККУ/ДИАУБ Шайлоолорду Байкоо Миссиясына (ШБМ) билдирген.
- Үгүт өнөктүгү 18-июньда расмий түрдө башталган. Үгүт иштери ушул убакытка чейин активдүү башталбаса да, талапкерлер жер-жерлерге шайлоочулар менен жолугуу учун чыга баштады; шайлоочулардын үгүттөө маалыматтары чыга баштады.

- Кыргыз Республикасында массалык маалымат каражаттары (ММК) көп санда болгону менен алар кайчылаш ой-пикирлерди аз чагылдырышат. Бул көрүнүш радиоуктурууларда жана телекөрсөтүүлөрдө өзгөчө кездешет. ЕККУнун эркин медиа боянча өкүлү журналисттерге болгон жакынкы учурда зомбулуктун өсүшү тууралуу кайрылуусун тараткан.
- Талапкердиктен түшүрүлгөн потенциалдуу кандидат БШКнын чечимине каршы райондук сотко арыз жолдогон. Арыз кийин Жогорку Сотко жөнөтүлгөн, бирок Жогорку Сот арызды орундаткан эмес.
- ЕККУ/ДИАУБ ШБМ өзүнүн өкүлчүлүгүн 8-июньда Бишкек шаарында ачкан. ШБМдин ичине 11 мүчөдөн турган негизги команда жана мамлекет боюнча 12 жерге жайгаштырылган 24 узак мөөнөттөгү байкочулар кирет. Алар ЕККУнун 21 мүчө-мамлекеттеринен алып келинген.

II. КИРИШҮҮ

Конституция Соттун президенттик шайлоо конституциалык чечмелөө чечими менен, Жогорку Кенеш 2009-жылдын 23-июль күнүн президенттик шайлоо күнү деп жарыялаган. Талап Баалоо Миссиясынын (ТБМ)¹ ишинен жана Кыргыз Республикасынын өкмөтүнүн чакыруусунан улам, ЕККУнун Демократиялык Институттары жана Адам Укугу боюнча Бюросунун (ЕККУ/ДИАУБ) Шайлоону Байкоо Миссиясы (ШБМ) 8-июньда ишин баштаган. Радмила Шекеринска айым жетектеген, ШБМдин ичине Бишкек шаарында жайгашкан 11 мүчөдөн турган негизги команда жана Кыргызстан боюнча 12 жерге жайгаштырылган 24 узак мөөнөттөгү байкочулар кирет. ЕККУ/ДИАУБ ШБМ ЕККУнун 21 мүчө-мамлекеттеринен алып келинген. Шайлоо күнүндө добуш берүү, эсептөө жана жыйынтык чыгаруу процесстерин байкоо үчүн ЕККУ/ДИАУБ ЕККУнун мүчө-мамлекеттеринен 300 кыска мөөнөттөгү байкочуларды жиберүүнү сураган.

III. БАЯНДАМА

2007-жылдын декабрь айында убагынан эрте өткөрүлгөн парламенттик шайлоонун жыйынтыгынын негизинде, президенттин Ак Жол партиясы азыркы 90 парламенттик орундан 71ин ээлейт. Башка эки партиянын өкүлдөрү да орун алган, булар Кыргызстандын Социал Демократ Партиясы (КСДП) 11 орун жана Кыргызстандын Коммунисттер Партиясы (ККП) 8 орун менен. Акыркы шайлоодон бери Кыргызстандын саясий майданы топторго бөлүнүп, өкмөт менен оппозициянын саясий тирешүүсү уланууда. ЕККУ/ДИАУБ Кыргызстандагы 2000-жылдан бери тарта жана 2007 жылы өткөрүлүп келген шайлоолорго

¹ ЕККУ/ДИАУБ дун Талап Баалоо Миссиясынын отчету:
http://www.osce.org/documents/odihr/2009/05/37561_en.pdf

ЕККУ/ДИАУБдун Кыргыз Республикасынын өткөн шайлоолору боюнча отчеттору: <http://www.osce.org/odihr-elections/14475.html>

байкоо жүргүзүп келе жатат. 2007 жылы өткөн шайлоо плюрализмдин кээбир талаптарына жооп бергени менен УККЕнин бир ирет талаптарына жооп берген эмес деп бааланган.²

IV. ШАЙЛОО СИСТЕМАСЫ ЖАНА МЫЙЗАМ НЕГИЗДЕРИ

Кыргыз Республикасынын президенти беш жылдык мөөнөткө шайланат жана эки жолу катары менен шайланганга укугу бар. Шайлоо өтүшү үчүн 50 пайыздан кем эмес катталган шайлоочулар добуш беришин Шайлоо Кодекси талап кылат. Бул талап биринчи жана экинчи турларда тең сакталат. Шайланыш үчүн талапкер жараган добуштардын жарымынан көбүнө ээ болуш керек. Биринчи турда бир да талапкер утууга жетишпесе, экинчи турдун шайлоосу эки эң көп добуш алган талапкерлердин ортосунда шайлоо жыйынтыгы чыккан күндөн баштап эки жумадан эрте эмес убакытта өткөрүлөт.³

Конституция жана Шайлоо Кодекси президенттик шайлоонун өтүшүн жөнгө салган принципалдуу мыйзам инструменттери. Эки мыйзам тең 2007-жылдын 21-октябрь күнү өткөрүлгөн мамлекеттик референдумда кабыл алынган. 2009-жылы 23-январь күнү Шайлоо Кодексине өзгөртүүлөр киргизилген. Кошумча шайлоочулар тизмесине шайлоочуларды киргизүү процедурасы жөнөкөйлөштүрүлгөн; тизмеге киргизүү үчүн сот чечими мындан нары талап кылынбайт. Шайлоо тизмесине кириш үчүн жараандар жөн гана арыз жана туруктуу же узак убакытта жашаган жеринен каттоосу бар аты-жөнүн аныктаган документ менен шайлоо күнү шайлоо участкалары жабылаарына эки саат калганда келгенге болот. Андан сырткары, мыйзам өзгөртүүлөрүнүн негизинде добушун берип чыккан шайлоочурдын колун сыя менен белгилөө талабы алынып ташталган. Шайлоо жүрүшү боюнча кээ бир суроолор да Борбордук Шайлоо Комиссиясынын (БШК) чечимдеринин негизинде жөнгө салынат.

Конституциялык Сот Шайлоо Кодексинин айрым беренелерин кароого киришкен. 2009-жылдын 29-апрелде Конституциялык Сот 45.11, 46.7-беренелери жана 55.7-берененин 1-параграфы сотко кайрылуу укугун чектейт деген чечим чыгарып, айтылган беренелерди конституцияга каршы деп тапкан. Бул өзгөртүү келе жаткан шайлоонун жүрүшүнө кандай таасир береерин азыр айтышка эрте.

V. ТАЛАПКЕРЛЕРДИ КАТТОО

20-март шайлоо өткөрүлөөрү жөнүндө жарыялаган күнү президенттик талапкерлерди көрсөтүүлөр башталган жана 17-майда токтогон. БШКнын маалыматына караганда, өзүн-өзү жэ партиялар тараптан көрсөтүлгөн жалпысынан 22 талапкер каттоого тапшырышкан.

Каттоодон өтүш үчүн потенциалдуу кандидаттар шайлоочулардан 50,000ден кем эмес колдоо кол тамгаларын чогултушу керек болгон жана ал кол тамгалар ар бир облуска, Бишкек жана Ош шаарларына кеминде 3 пайыздан туура келүүгө тийиш болгон.

² ЕККУ/ДИАУБдун Кыргыз Республикасынын өткөн шайлоолор тууралуу отчеттору:

<http://www.osce.org/odihr-elections/14475.html>

³ Шайлоо Кодекси акыркы күн убакытын аныктабайт

Талапкерлер 100,000 сомдон турган (1,600 ЕВРО чамасында) шайлоо депозити тууралуу далил документин көрсөтүшү зарыл жана Кыргыз тилин мыкты билгени тууралуу тил сыноосунан өтүүгө милдеттүү болушкан. Кыргыз тил сыноосун Жогорку Кеңештин макулдугу берилген жана БШК тараптан дайындалган атайын комиссия алып барат. Бул талаптарды аткаруунун акыркы күнү 2009-жылдын 2-июнь күнү болчу.

3-июндан баштап 17-июньга чейин көрсөтүлгөн талапкерлердин чогултулган кол тамгаларынын аныктыгын областтык шайлоо комиссиялары (ОШК) андан кийин БШК текшерилген.⁴ Текшерилген кол тамгалар боюнча маалыматты ОШК протокол түрүндө БШКга тапшырган. БШК кол тамгаларды текшерүү үчүн атайын топ түзгөн. Топ үч пайыздан кем эмес жалпы кол тамганын ичинен үлгү алып, үлгүнүн ичинен табылган каталарды жалпы кол тамга тизмеси боюнча тыянак чыгарат. Ушул текшерүүлөрдүн жыйынтыгында потенциалдуу талапкер Акбаралы Айткеев мырза каттоодон четтетилген.⁵

Документтерди жана кол тамгаларды аныктама процессинен кийин БШК алты кандидаты каттоодон өткөрдү: Алмаз Атамбаев мырза, Кыргызстандын Социал Демократ Партиясынын (КСДП) төрагасы жана Бириккен Элдик Кыймылдын (БЭК) атынан чыккан көз каранды эмес талапкер; Курманбек Бакиев мырза, учурдагы Президент жана Ак Жол партиясынан көрсөтүлгөн талапкери; Нурлан Мотуев мырза, Жоомарт кыймылын жактоочусу болгон көз каранды эмес талапкер; Жеңишбек Назаралиев, көз каранды эмес талапкер; Темир Сариев мырза, Ак Шумкар партиясынан көрсөтүлгөн талапкер; жана Токтоайым Уметалиева айым, көз каранды эмес талапкер.

Калган 16 көрсөтүлгөн талапкерлерден алтоо каттоо процессинен баш тартышкан жана ону ар кандай себептер менен катталган эмес: экөө Кыргыз тил сынагынан кулап калышкан, төртөө 2-июньда кол тамга тапшыруу күнү жетишсиз санда кол тамгаларын тапшырышкан, үчөө шайлоо депозитерин төлөгөн эмес, Айткеев мырза болсо жетишсиз сандагы жарактуу кол тамгаларын топтогону жөнүндө белгилүү болгон. БШК Мотуев мырзаны 17-июньда каттоо мөөнөтү бүтүшүнө бир күн калганда каттаган, бирок ал шайлоо депозиттери тууралуу далилдеме документин тапшыра элек болчу. Мотуев мырза ал документти тапшырмайынча талапкердин расмий күбөлүгүн БШК бербөөнү чечкенде, ал 18-июньда аны тапшырган.

⁴ Шайлоо Кодексинде БШКнын кол тамгаларын башынан текшерүү укугу жөнүндө айтылбайт, бирок ОШКлардын укугу тууралуу 62.10-беренедө дайын аныкталган. Бирок 21-мартта БШК «БШК жобосуна түшүндүрмө» киргизген. Түшүндүрмөнүн негизинде БШК өзүнө кал тамгаларды дагы бир жолу текшергенге тапшырма койот. 10.1.3-берененин негизинде БШК «резолуцияларды, көрсөтмөлөрдү, чечимдерди жана башка мыйзамдар менен жана Шайлоо Кодексине кайчылаш келбеген башка актыларды кабыл алганга укугу бар».

⁵ ОШК 74,081 тапшырылган кол тамгалардан 8,435ти жараксыз деп тапкан, андан кийин БШК 5,109 кол тамганы текшерген да 1,405нү (27 пайыз) жараксыз деп тапкан. БШК табылган 27 пайыз катанын негизинде жалпы кол тамга тизмесинен 18,025ди жараксыздыкка чыгарып таштаган. Ошондон улам Айткеев мырза 47,521 жараган кол тамгалар менен калып, талап болгон 50,000ге 2,479 кол тамгасы жетпей калган.

IV. САЯСИЙ АБАЛ ЖАНА ҮГҮТ ӨНӨКТҮГҮ

Кыргыз Республикасынын өкмөтү демократиялык стандартка жооп берген ачык жана айкын шайлоо болооруна убадасын берген. Үч оппозиция талапкерлери ЕККУ/ДИАУБ ШБМга шайлоо процесси тууралуу, тактай айтканда административдик ресурстар иштетилип кетүүгө мүмкүнчүлүк бар экенин жана шайлоо убагында чогулууга укуктары жөнүндө өздөрүнүн тынчсыздануусун билдирген. Кыргыз Республикасынын Акыйкатчы алдындагы Адам Укугун Коргоо Кеңеши да май айында Ыссык-Көл облусунда БЭК менен болуп өткөн окуяга коомчулуктун көңүлүн бурду. Ал жерде БЭКке 9 ар башка жерден эл менен жолугушууларды өткөрүүгө тоскоолдук койулган. 12-июньда өткөн кеңештин «тегерек стол» талкуулоо жолугушуусунда берилген маалыматка караганда, жергиликтүү өкмөт өкүлдөрү жана мыйзам коргоо органдары үйлөргө кирип, БЭК мүчөлөрүн кармап, облустан күч менен чыгарып жиберешкен.

Талапкерлердин каттоосу менен үгүт өнөктүгү 18-июньда расмий түрдө башталган. Талапкерлер өздөрүнүн үгүт иштерин ар башка аймактардан башташты. Азыркы маалга чейин үгүт иштери көп деле көрүнүктүү эмес жана чоң үгүт щиттери же плакаттар Бишкек шаарында же башка аймактарда аз санда байкалган.

БШК талапкерлер үчүн бүт аймактарда биргелешкен жолугууга туруктуу график түзүп берген. Талапкерлер өздөрүнүн шайлоочулары менен үгүт иштерин жеке-менчик жайларда ээсини уруксаты менен өткөргөнгө укуктуу. 2008 жылдын апрелинде өзгөртүлгөн «Жараандардын тынч, куралсыз чогулуу, митингтерди жана демонстрацияларды эркин чогулуу укугу жөнүндө» мыйзамдын негизинде, ачык асман митингтерди өткөрүш үчүн 12 күн алдын-алай жергиликтүү өкмөттөн уруксат алынышы керек. Тиешелүү администрация кошумча 6 күн убакытында сурамга жооп бериш керек жана сот макулдугу коштолушу керек эгер уруксат бербөөнү чечсе. БШК ЕККУ/ДИАУБ ШБМга билдиргендей, бул мыйзам шайлоо убактында иштетилбейт. Алгачкы ЕККУ/ДИАУБ узак мөөнөттөгү байкоочулардын баяндамаларына таянсак, бул мыйзам ар аймактарда ар кандай иштетилип жатат.

ЕККУ/ДИАУБ ШБМ узак мөөнөт байкоочулардын маалыматында, 18-23кө жакын Атамбаевдин сүрөтү бар футболкаларды кийген адамдар Президент Бакиевдин Таластагы үгүт иш чарасы өтүп жаткан жерге кирүү аракетинде кармалышкан. Алар айыптоосуз 3-6 саат кармалып, бошотулушкан. Оболтон мыйзам коргоо органдары эч ким кармалган эмес деп айтышкан. Сүйлөөшүүдөн кийин, ЕККУ/ДИАУБ ШБМ байкоочулар маалым болгондой, бул иш тууралуу бир гана мыйзам коргоо начальниги сүйлөгөнгө укугу бар экени билинген, бирок ал жерде жок болгон.

VII. ШАЙЛОО АДМИНИСТРАЦИЯСЫ

Президенттик шайлоо БШКнын жетекчилиги астында ишке ашырылышы төрт денгеелде алып барылынат. БШКдан кийин 7 област, Бишкек жана Ош шаардык комиссиялары (ОШК); 56 район жана шаардык шайлоо комиссиялар (РШК); 2,333 шайлоо участкалык комиссиялар (ШУК). БКШ жарыялагандай, буларга кошумча, чет өлкөдө шайлоо өткөрүү

учун 49 шайлоо участкалары 23 мамлекетте орнотулган. Кыргыз Республикасынын Тышкы Иштер Министрлиги ЕККУ/ДИАУБга берген маалыматта, 129,631 жараан чет өлкөдө добуш берүүгө катталган.

БШК - туруктуу мекеме, ал 5 жылдык мөөнөткө дайындалат. БШК төрагасы жана БШКнын алты мүчөсү президент тарабынан дайындалат. Калган алты мүчөсү Жогорку Кеңеш тарабынан дайындалат. ОШКлар да туруктуу мекемелер. Аларды БШК беш жылдык мөөнөткө дайындайт. 30-мартта ОШКлар РШКларды дайындаган. ШУКтар 22-июньда дайындалышы керек.

БШК жыйналыштары ММКлагрга, байкоочуларга жана талапкерлердин өкүлдөрүнө ачык. Күн тартиби жыйындын башында айтылат жана кеебир чечимдер ММК же БШКнын интернет баракчасы аркылуу жарыяланат.

Шайлоо күнүндөгү жараандардын шайлоо укуктары жөнүндө, Шайлоо Кодекстин айрым беренелеринин түшүндүрмөлөрү жана талапкерлердин укуктары жана милдеттери жөнүндө маалыматтарды БШК шайлоочулардын шайлоо билимин көтөрүү максатында теле жана радио берүүлөрдөн тартуулаган. 3-июньда БШК менен мамлекеттик эмес уюмдардын коалициясы «Менин тандоо убакытым»⁶ бирге «БШК жана жараандык коом: келе жаткан шайлоонун башкаруу боюнча өз ара диалог» атындагы улуттук конференциясын уюштурушкан.

V. ШАЙЛООЧУЛАРДЫ КАТТОО

Кыргыз Республикасынын добуш берүү күнүндө активдүү шайлоо укугуна ээ жараандары Шайлоочулардын тизмелерине (ШТ) киргизилет. Камакта мөөнөт сүрүп жаткан же сот чечими менен акылы чектелген деп аныкталган жараандар мындай укукка ээ эмес.

Мамлекеттин каттоо кызматынан каттоодонон өткөн шайлоочулар жөнүндө алдын-ала маалыматты жергиликтүү администрациялар алышат да негизги шайлоо тизмесине топтошот. Андан кийин ар бир ШТлардан бирден копия алынып, тиешелүү РШК жана ШУКтарга 27-июньдан кечикпей жөнөтүлөт. Атайын ШТлар убактылуу расмий участкаларында – санаторийлерде, стационардык алдын-алуу мекемелерде, алыскы жана барууга кыйын болгон райондордо жайгашкан жерлерде, алыскы мал-чарба участкаларында, тергөө жана убактылуу кармоо изоляторлорунда жана аскер бөлүктөрүндө - турган шайлоочулар кирет. Ушул сыяктуу участкалардын тиешелүү жергиликтүү мамлекет жетекчилер же командирлер атайын ШТларын тиешелүү РШК жана ШУК 12-июльга чейин тапшырыш керек. Шайлоо күнү жарыяланган убакта (20-март) жатакана каттоосунда турган студенттер негизги ШТларга кирет.

⁶ Коалиция Жараандык коомго колдоо борборлорунун ассоциациясы «Таза шайлоо», «Жараандар коррупцияга каршы» адам укук борбору, «Интербилим» эл аралык борбору жана «Шоола-кол» коомдук бирикмесин бириктирет.

27-июньдан баштап ШУКтар шайлоочуларды шайлоочулар тизмеси менен тааныштыруу аракетин жасай баштайт. БШКнын ЕККУ/ДИАУБ ШБМга маалымдоосунда, шайлоочулар тизмеси ачык таратылбайт, бирок индивидуалдуу түрдө кароого мүмкүнчүлүк берилет. Жараандар шайлоо күнү да шайлоочулар тизмесине өzkөртүүлөр же кошумчалар киришин талап кылганга укуктуу. Эгерде каталар же эсептелбей калган фактылар болсо, шайлоочу негизги шайлоочулар тизмесинен алынып салынат да туураланган түрдө кошумча шайлоочулар тизмесине киргизилет. Шайлоочу бир гана шайлоочулар тизмесине киргизилеерин мыйзам талап кылат. БШК шайлоочулардын тизмесин мамлекет боюнча текшерүү механизмдери каралбаганы тууралуу ЕККУ/ДИАУБ ШБМга маалыматтады.

VI. МАССАЛЫК МААЛЫМАТ КАРАЖАТТАРЫ

Кыргыз Республикасында массалык маалымат каражаттары (ММК) көп санда болгону менен ой пикирлердин плюралдуулугунун жоктугу айкын билинип турат. Бул көрүнүш радио жана теле каражаттарында өзгөчө кездешет. Белгилүү болгон «Медиа институтунун өкүлү» коомдук уюмунун акыркы отчетунда президенттен башка талапкерлер ММК, өзгөчө телевидениде, жеткиликтүүлүгү чектелген шартта камсыз болуп жатканын белгилеген.

Шайлоо Кодексинин 30-33 жана 36-беренелери шайлоо үгүт иштеринин алып барылышынын негизги мыйзам жоболорун түзөт. 2007-жылдын 2-ноябрында БШК басылма каражаттары, телекөрсөтүү жана радио аркылуу шайлоо алдында үгүт иштерин жөнгө салатурган «Кыргыз Республикасында шайлоону маалыматтык камсыз кылуу» токтомуна өзгөртүү киргизген. ММК талаптарынын бузулушу тууралуу санкциялар «Административдик жоопкерчилик жөнүндө» мыйзамда бекитилген жана БШКнын 2009-жылдын 30-апрелинде түзүлгөн маалымат талаштары үстүнөн иштеген иш тобу көзөмөлдөйт. Ушул учурга чейин бул топ беш жолу жыйын өткөргөн. Топтун рекомендациясынын негизинде, БШК балансташкан жеткиндүүлүктү, коомдук сурамжылоолордун жыйынтыгын туура убакта чыгышы, шайлоо үгүт иштери эрте башталбоосу, жалган маалыматты басып чыгарбоосу жана талапкерлердин ар-намысын жана кадырына шек келтирбөө жана башка ушул сыяктуу талаптар чегинде иштөөсү тууралуу төрт газетага беш эскертүү берген⁷. ЕККУ/ДИАУБ ШБМ айтылган эскертүүлөр тууралуу документтерди күтүүдө.

Шайлоо Кодексинин 32-беренесинин негизинде, катталган талапкерлер саат 20:00дөн 00:00гө чейин (Кодексте эң жакшы эфир убактысы деп аныкталган) мамлекеттик теле жана радио станциялардын эфирдик берүүлөрүндө бекер убакытка укуктуу. Бир күндүк жалпы бекер эфир убактысы «иш күндөрү» (Кодекс так түшүрмө бербейт) бир сааттан кем эмес болуш керек жана бардык талапкерлерге бирдей шартта берилиш керек. Шайлоо Кодексинин 33-беренеси катталган талапкерлерге мамлекеттик басылма каражаттын А4 форматынан аз болбогон бетин бекер камсыз кылат. Бекер убакыттын жана бекер басылма беттин берилиши, алардын телекөрсөтүүдө жана Кыргыз Туусу мамлекеттик гезитинде

⁷ Ачык Саясат гезити эки эскертүү алган, бирөөсүн 2009-жылдын 7-майда ал эми экинчисин 6-июньда. Дело №, Апта жана Учур гезиттери эскертүүнү 2009-жылдын 7-майда алышкан.

талапкерлердин үгүт маалыматтырынын кезектерин БШК чүчүкулак кармоо жолу менен чечет. Шайлоо Кодекси ММК коммерциялык негизде талапкерлерге убакыт же басылма бет тең шартта берүүсүн камсыздайт. Ар бир ММК өздөрүнүн жарнама баасын ачык жарыялап, шайлоо күнү жарыялангандан күндөн тартып аны он күндүн ичинде БШКга тапшырууга милдеттүү. БШКнын маалыматында 135 ММКлар бул талаптарды аткарышкан.

Кээбир маектердин негизинде жакынкы учурда журналисттерге каршы зордуктун өсүшү ЕККУ/ДИАУБ ШБМге маалым болгон. Эки ушундай чабуул июнь айында жасалган. 16-июньда ЕККУнун ММК эркиндиги боюнча өкүлү Кыргыз Республикасынын өкмөтүн «президенттик шайлоо астында ММК ой пикир плюрализмин кысымдоого алып келе жаткан журналисттерге кыршы чабуулдарды болгон колундагы күч менен токтотууга» чакырган жана ушул кылмыш иштеринин үстүнөн тергөө иши боюнча маалыматты берүүсүн дагы бир ирет суранган.⁸

11-июньда ЕККУ/ДИАУБ ШБМ ММКлардын ичинен алты телеканалды, эки радио станцияларды жана он гезити үстүнөн квантитативдүү жана квалитативдүү мониторинг ишин баштаган.⁹

VII. АРЫЗДАР ЖАНА АПЕЛЛЯЦИЯЛАР

Шайлоо астындагы үгүт иштери жүргүзүлүп жатканда талаштарды чечүү жобосу Шайлоо Кодексинде жана Жараандык процессуалдык Кодексте камтылган. КМШнын же шайлоо процесстин башка катышуучуларынын кыймылына же кыймылсыздыгына, жалпысынан алардын чечимине каршы арыз жазуу укугу бардык шайлоо субъекттерине берилген. Шайлоо Кодекси шайлоого байланыштуу талаштарды шайлоо комиссиясы же соттор аркылуу чечкенуу уруксат берет. Мындай талаштарды чечүү үчүн Жогорку Сот эң жогорку инстанция болуп эсептелинет. Шайлоо Кодексин жобосунда эгер сот шайлоо тууралуу арыз алса, шайлоо комиссияга түшкөн арызды кароо иши соттун акыркы чечими чыккыча токтотулат.

15-июньда Айткеев мырза БШКнын аны талапкерликке каттабай койгон чечимине каршы арыз жазган. Айткеев мырза БШК чечимди убагында айтпаганына жана БШКнын кол тамгаларын аныктоо процедурасы потенциалдуу талапкерлер үчүн бирдей шартта өтпөй жатат деген айыптоо айтып, президенттикке талапкер болгон Бакиев мырзаны кайрадан каттодон өткөрүүнү талап кылган. 16-июньда райондук сот арызды орундаткан эмес, ал эми 17-июньда Жогорку Сот биринчи инстанциядагы сот чечимин колдогон.

⁸ ЕККУнун ММК эркиндиги боюнча өкүлү, http://www.osce.org/fom/item_1_38188.html

⁹ Телекөрсөтүү станциялары: НТРБЦ, ЭлТР, 5-канал, Пирамида, НТС жана НБТ. Радио станциялары: НТРБЦ жана Азаттык Радиосу. Газеталар: Кыргыз тилинде: Ачык Саясат, Агым, Кыргыз Туусу, Эркин Тоо. Орус тилинде: Слово Кыргызстана, Вечерний Бишкек, МСН, Дело №, МК-Кыргызстан, Репортер.

XI. ЖЕРГИЛИКТҮҮ ЖАНА ЭЛ АРАЛЫК БАЙКООЧУЛАР

Боло турган президенттик шайлоого карата бир нече жергиликтүү МЭУлер узак жана кыска мөөнөттөгү байкоочулукту алып барууну пландаштырууда. БШКны шайлоо укугун урматтоого, Шайлоо Кодексин жана тиешелүү мыйзамдардын жоболорун сактоо жана арыздарга эффективдүү жооп берүү процедураларын жүргүзүү максатында БШК менен «Менин тандоо убакытым» МЭУ коалициясы ортосунда «Түшүнүү меморандумуна» кол коюлган. МЭУ коалициясы өз учурунда шайлоо бойунча иш чараларды жакшыртканга, ар түрдүү мыйзам бузуулар жөнүндө маалымдоого жана шайлоо, эсептөө жана жыйнтык чыгаруу убакытында бардык мыйзам нормаларын сактоо максатында бүт денгеелдеги шайлоо администрациясы менен тыгыз байланышта иштөөгө убадасын берген. Бул өнүгүүлөр критикаланып келген МЭУ жөнүндө мыйзам проектинин жарыгында келип чыкты. Шайлоолорго байланыштуу иш чараларга катышууга МЭУлар үчүн чектөө койгонго өбөлгө түзөт деп бул мыйзам проекти жергиликтүү жана эл аралык коомчулук тараптан критикага алынып келген.¹⁰

ТИМ билдиргендей ЕККУ/ДИАУБ ШБМ 37 байкоочуларына кошулуп, азыркы күндө Көз каранды эмес мамлекеттер шериктештиктен (КМШ) 27 ал эми Шанхай кызматташтык уюмунан (ШКУ) 4 байкоочулар аккредитация алышкан. Кыргыз Республикасынын өкмөтү 2,000 ге чейин бакоочуларды күтүүдө.

XII. АЯЛДАРДЫН ЖАНА БАШКА ЭТНИКАЛЫК УЛУТТАРДЫН КАТЫШУУСУ

Конституцияга ылайык Кыргыз Республикасынын аялдары жана эркектери бирдей укуккуктарга, эркиндиктерге жана мүмкүнчүлүктөргө ээ. 2007-жылдагы парламенттик шайлоодон жыйынтыгы менен 23 аял парламентте өкүлчүлүккө ээ болушкан. Мурунку чакырууда бир да аял жок болгон. Көптөгөн мамлекеттик эмес уюмдарды аялдар башкарат. ЕККУ/ДИАУБ ШБМ келе жаткан шайлоодо шаар жергесинде да айыл жергесинде да аялдардын катышуусуна баа берет.

Кыргыз Республикасынын элинин санынын көпчүлүгүн кыргыз улуттагылары тузсө да (69 пайыздан ашуун), өлкөдө көптөгөн башка улуттар жашайт. Булардын арасында өзбектер (15 пайыз, көпчүлүгү түштүктө), орустар (9 пайыз, көпчүлүгү түндүктө), дунгандар (1 пайыз), уйгурлар (1 пайыз) жана башка улуттар (5 пайыз) жашайт.¹¹ ЕККУ/ДИАУБ ШБМ келе жаткан шайлоодо этникалык улуттардын катышуусуна баа берет.

XIII. ЕККУ/ДИАУБ ШБМ ИШКЕРДИГИ

2009-жылдын 8-июнь айында ЕККУ/ДИАУБ ШБМ өзүнүн офисин Бишкек шаарында ачкан. ЕККУ/ДИАУБ ШБМ Жетекчиси (БМЖ) Тышкы Иштер Министри, БШК, катталган

¹⁰ ЕККУ/ДИАУБ өз пикирин бул мыйзам проекти тууралуу билдирген:

<http://www.legislationline.org/countries/country/20>

¹¹ Кыргыз Республикасынын мамлекеттик статистика комитети, 2008-жыл, www.stat.kg

талапкерлерден үчөөсү менен (же үгүт иштеринин жетекчиси) жана каттоодон өткөрүлбөгөн кандидат менен жолугушту. БМЖ ЕККУнун Бишкектеги офиси, ЕККУнун мүчө мамлекеттеринин дипломатиялык өкүлдөрү жана Кыргызстандагы ишкердүү эл аралык уюмдары менен да жолукту. ЕККУ/ДИАУБ ШБМ регулярдуу контакттарды ТИМ, БШК, талапкерлердин үгүт штабдары, саясий партия, жараандык коом жана ММКлар менен орнотту. Узак мөөнөттөгү байкоочулар шайлоого тийешеси бар тараптар менен региондордо жолугуп жүрүүдө.